

СЪДЪРЖАНИЕ

ОСОБЕНОСТИ НА ХИБРИДНАТА ВОЙНА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ МИХАИЛ НАЙДЕНОВ	2
ПРОЕКТОЗАКОНЪТ ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ТЕРОРИЗМА: АРМИЯТА МЕЖДУ „ПОЛИЦЕЙСКИ ФУНКЦИИ“ И ИНТЕГРИРАН ОТГОВОР НА ТЕРОРИЗМА Д-Р ГЕОРГИ ЦВЕТКОВ	13
АНАТОМИЯ НА НАСИЛИЕТО С РЕЛИГИОЗНА МОТИВАЦИЯ (ЗА СЛУЧАЯ "ШАРЛИ ЕБДО" И ТЕРОРИЗМА) ГАЛИНА КОСТОВА	22

СОФИЯ

„Джордж С. Маршал – България“

ОСОБЕНОСТИ НА ХИБРИДНАТА ВОЙНА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ ПОТЕНЦИАЛНИ УЯЗВИМОСТИ ОТ ХИБРИДНИ ВЪЗДЕЙСТВИЯ ВЪРХУ БЪЛГАРСКАТА ОТБРАНА

МИХАИЛ НАЙДЕНОВ¹

Хибридната война се утвърждава като все по-ефективно средство за постигане на стратегическите цели на субекта, който я инициира и води. Това е особено валидно в днешната стратегическа среда за сигурност, рязко и фундаментално влошена след незаконното анексиране на Крим от Русия и систематичните действия на Москва за дестабилизация на Източна Украйна. Днес Русия разполага с широка гама от инструменти за хибридно въздействие, които може да използва за постигане на целите на своята външна политика и политика за сигурност.

Методите и средствата, използвани в хибридната война, зависят от потенциала на страната-агресор и се определят в съответствие с особеностите на набеязания обект, върху който се въздейства, както и от характера и мащаба на преследваните цели. Тези средства варират от конвенционални до неконвенционални, симетрични и асиметрични, като те изпълват целия наличен потенциал от „твърда“ (hard power) до „мека“ (soft power) сила. Хибридната война се провежда в пълния спектър от елементите на националната мощ, познат в НАТО и САЩ под акронима DIMEFIL (Diplomatic, Information, Military, Economic, Financial, Intelligence and Law Enforcement). Държавата, която води хибридна война може да предприеме съгласувани и целенасочени действия по пълния дипломатически, информационен, военен, икономически, финансов, разузнавателен и правен спектър, за да постигне желания резултат. Действия могат да бъдат приемани едновременно по всички гореизброени направления, но също така и по някои от тях. Интензивността и степента на въздействие също могат да варират по отделните елементи.

Това, което отличава хибридната война от познатите ни модели на водене на война и го прави особено опасен за нас е именно възможността да се използва определена уникална комбинация от методи и средства, които да бъдат настройвани спрямо особеностите на обекта на въздействие и най-вече съгласно неговите съществуващи уязвимости. Следва да се отчита, че тези средства и методи не са нито нови, нито непознати. Това, което е иновативното и прави обектите на въздействие податливи на чуждо влияние е именно комбинацията между тях. Държавата, върху която се оказва хибридно въздействие, може и да е подготвена (напълно или частично) да се справи с

¹ Михаил Найденов, експерт в сферите на отбранителната политика, международната сигурност и международните отношения.

отделни средства от арсенала на хибридна война, използвани срещу нея (напр. кибератаки, провокиране на вътрешни безредици, масирани медийни спекулации и др.), но това, което я прави особено застрашена в даден момент е тяхното съчетаване. В случая силата на въздействието идва не толкова от използваните инструменти, а от начина на тяхното съчетаване.

Днес Русия като държава, използваща хибридна война като средство за постигане на стратегическите си цели в настоящия международен контекст, разполага с богата гама от методи и средства за упражняване на хибридно въздействие. Те се разполагат в пълния спектър на националната мощ, от „твърдата“ до „меката“ сила. Конкретните проявления могат да варират, например, от т.нар. зелени човечета, който окупираха Крим, до привидно несвързаните пряко с военното дело информационни кампании за прокарване на влияние в стратегически важни за Кремъл региони, като например Черно море и Югоизточна Европа.

Една от първите задачи на страната, водеща хибридна война, е самото хибридно въздействие да остане скрито възможно най-дълго време, така че атакуваната страна и международната общност да не могат да го идентифицират като акт на агресия. В този смисъл, от решаващо значение за успеха на държавата-агресор е хибридна война да не може да бъде идентифицирана като такава. По този начин обектът, върху който се въздейства, на практика остава трудно защитим или дори незащитен, докато междувременно атакуващата страна реализира целите си и впоследствие на практика поставя международната общност пред свършен факт (*fait accompli*).

В случай, че атакуваната държава може да разчита на помощ от съюзници или партньори, тогава запазването на хибридно въздействие скрито е ключов фактор за успеха на операцията. Логиката е, че атакуваната държава, за да може да поиска помощ от своите съюзници по силата на договор за колективна отбрана, трябва най-напред да осъзнае и да заяви, че срещу нея се води хибридна война, след което ѝ съюзниците ѝ да достигнат до същата оценка. За да бъде задействана клауза за колективна отбрана най-напред трябва недвусмислено да се установи актът на агресия, в случая хибридна. Ето защо главната задача на агресора въобще да не се стигне до осъзнаване и разбиране, че срещу дадена държава се води хибридна война. Или ако това стане ясно, вече да е станало прекалено късно, така че цената за възстановяването на положението от преди агресията да бъде твърде висока.

В случай, че действията на агресора бъдат идентифицирани на ранен етап като хибридна война, тогава усилията му се насочват към активно отричане и поддържане на максимална неяснота и объркване. Ето в тази посока агентите за влияние на страната, която води хибридна война, насочват усилията си. Тогава дори самото споменаване на хибридна война става мръсна дума, в най-добрия случай приемана с ирония или насмешка от тези,

които нямат интерес тя да бъде разкрита. Целта на държавата, инициирала хибридна война, в такава ситуация е да блокира капацитета за анализ и оценка на ситуацията на атакуваната страна и да попречи на институциите ѝ да изпълняват ефективно функциите си за защита. За осъществяване на подобна задача могат да бъдат използвани местни агенти за влияние, познати още като „пета колона“, които да създават обществено и институционално объркване и неспособност за идентифициране на ситуацията такава, каквато е. Последното може да се окачестви като активно подпомагане на чужда държава за реализиране на агресивните ѝ намерения и цели срещу собствената страна и следователно – като национално предателство. В подобна ситуация, обаче, освен действията на „петата колона“, естествен съюзник на атакуващата страна се явява и недостатъчният институционален и политически капацитет на атакуваната държава. Неподготвената за справяне със съвременните предизвикателства политическа класа, съчетана с мудни, консервативни и неефективни институции, в условията на неинтегриран и нискоефективен сектор за сигурност, открива широко поле за действие на страната-агресор. В такъв случай с малко ресурси, предимно информационни, могат да се постигнат големи по мащаби и трайност резултати.

Чрез хибридната война могат да се реализират различни по характер и обхват стратегически цели. Целта не винаги е анексиране на територия или военна дестабилизация на дадена държава. Целта, например, би могла да бъде създаване или продължаване на икономическа или енергийна зависимост, промяна на външнополитическия курс на държавата, провокиране на дълбоко вътрешнополитическо разделение и остро противопоставяне, с цел разширяване на възможностите на атакуващата страна за оказване на влияние върху набеязаната държава, използването на атакуваната държава за прокарване на разделение в международни организации, в които тя членува и др. Каквито и да са целите, обаче, главната задача в началото остава непроменена – хибридно въздействие да остане скрито и да не може да бъде идентифицирано като такова за възможно най-дълго време.

Предвид гореизложеното, нека направим опит да идентифицираме особеностите на хибридната война срещу България, особено от гледна точка на потенциалните уязвимости, които се откриват в сферата на сигурността и отбраната.

За хибридна война у нас се заговори месеци след незаконното анексиране на Крим през 2014 г. и началото на операцията на сепаратистите в Донецк и Луганск, активно подпомагани от Москва. Това обаче не означава, че нейното начало датира от тогава. През лятото на 2014 г. положението у нас беше назовано с истинското му име в първоначалния, нецензуриран вариант на предложен от служебния министър на отбраната Велизар Шаламанов работен документ: „Визия: България в НАТО и европейската отбрана 2020“. Очаквано, това предизвика активна и координирана мощна ответна реакция, изразяваща се в отричане и опити за осмиване на направената реалистична оценка на ситуацията.

Трябва да отчитаме, че хибридната война срещу Украйна има други цели и измерения в сравнение с тази, която се води срещу нас. Докато в Украйна целите са анексиране на територия (Крим), фактическо откъсване на част от територията ѝ, като се създава положение на „замразен конфликт“ (Донецка и Луганска области) и по-нататъшно дестабилизиране на държавата, с оглед предотвратяване на възможността за нейната интеграция в ЕС и НАТО, то при нас целта е именно реализация на руската стратегия за България като „троянски кон“ на Москва в НАТО и ЕС. Припомняме, че през 2006 г. посланикът на Русия в ЕС Владимир Чижов въведе в публичното пространство това определение за нашата страна. Независимо, че в нашия случай не става въпрос за военна инвазия или за териториални претенции, а за намерението за използване на държавата като „троянски кон“ в ЕС и НАТО, това положение е твърде неблагоприятно за държавата и обществото ни. Реализацията на тази стратегия обрича държавата ни на наложена от вън зависимост и на системна неспособност да изгради силни и ефективни институции и да провежда независима външна политика и политика за сигурност. Това е особено опасно в днешната стратегическа среда, в която Русия активно и целенасочено работи за трайна промяна в нейна полза на стратегическия военен баланс от Прибалтика до Черно море. Нещо повече. Всякакви опити за реализация на руската стратегия за България като „троянски кон“ в ЕС и НАТО е посегателство върху държавния ни суверенитет.

Може и да се спори откога датира началото на хибридната война на Русия срещу нас. В случая приемаме, че нейното формално обявяване е през 2006 г., когато посланикът на Русия в ЕС Владимир Чижов назова страната ни с определението „троянски кон“. Реално, обаче, България е обект на въздействие на руската политика от началото на все още незавършилия преход към демокрация и правова държава, като целта е да се попречи на държавата да води независима външна политика и политика за сигурност, както и да бъде поддържана завинаги установеното положение на крайна енергийна зависимост. Независимо от разпадането на СССР и доминираните от него Организация на варшавския договор и Съвет за икономическа взаимопомощ, Москва продължава да оказва, под една или друга форма, през годините от падането на Берлинската стена до момента, целенасочено въздействие върху бившите си сателити от Източна Европа. Руската политика се активизира особено силно след идването и утвърждаването на Владимир Путин на власт, който определи разпадането на СССР като „най-голямата геополитическа катастрофа на 20 век.“ В този смисъл, стратегията „България - троянски кон“ се явява логично продължение на традиционната руска политика спрямо България в променените условия след края на Студената война. Тази своя имперска стратегическа цел Москва днес реализира посредством хибридната война.

Реализацията на стратегията „България - троянски кон“ има особености, които отличават българския случай от този на други държави. Беше даден примерът с Украйна, където руската стратегия е да окупира част от територията ѝ, да създаде де факто „замразен

конфликт“ в източните ѝ територии и в крайна сметка да пречи на Киев да води независима политика и в перспектива да стане част от НАТО и ЕС. Евроатлантическата интеграция на Украйна е геополитически кошмар за днешното руско държавно ръководство, който Кремъл се старее да предотврати с всички възможни средства. Същото важи, макар и в не толкова голяма степен, и за Грузия, срещу която Русия води война през 2008 г. и от която де факто под руски натиск бяха откъснати Абхазия и Южна Осетия, като в тях се поддържа състояние на „замразен конфликт“ и до днес. По същата логика Москва се стреми да не допусне и Молдова да води независима политика и да се присъедини към евроатлантическата общност, а „замразеният конфликт“ в Приднестровието е удобен и ефективен лост за влияние на практика по всяко време.

Що се отнася до България, членството ни в НАТО и ЕС е нежелателно развитие за Русия. Въпреки това, тя все още не го разглежда като геополитически кошмар, а се опитва да го използва като възможност, като своеобразен актив, за да прокара интересите си в двата съюза или за да саботира вземането на важни за двете организации решения. Последният пример за успеха на стратегията „България - троянски кон“ е създаденото у нас объркване на политическо ниво с т.нар. черноморка флотилия. Внасянето на подобно объркване в институциите и обществото е в разрез с националните и съюзните интереси. Това е и целта на хибридна война – да ни накара да работим против интересите си и тези на нашите съюзници, при това без да си даваме достатъчно сметка за това. При това целта беше постигната отново с минимални средства – информационни.

Нека разгледаме какви са методите и средствата на хибридна война срещу нас. Предвид географските, политическите, икономическите, институционалните, културните и др. характеристики на страната ни, членството в ЕС и НАТО и в интерес на стратегията „България - троянския кон“, средствата на хибридно въздействие срещу нас от падането на Желязната завеса до момента се разполагат в „мекия“ спектър на силата. Тук се използват не военни и други силови средства, а предимно информационни, икономически и политически инструменти за въздействие върху вътрешната и външната политика на българските правителства през времето на целия преход. Остава валидно правилото с минимални средства да се постига трайно и дълбоко въздействие (great impact at low cost).

Ако срещу Украйна хибридна война има своето чисто териториално измерение, при нас то се проявява в упражняването на политическо влияние. В случая обектът на атака не е физическата география на страната, а институциите и процесът на вземане на решение. Последното, обаче, носи и своите геополитически измерения и рано или късно капитализира направените вложения по стратегията „България – троянски кон“. Залогът в нашия случай е не анексиране на територия, а на цели правителства чрез формиране на техни решения. Тази цел е преследвана активно през последните 27 години и се очаква да се запази и за в бъдеще, като ще се осъществява с инструментите най-вече на „меката“ сила в условията на необявена, но системно провеждана хибридна война.

Що се отнася до „меката“ сила, активно се използват от началото на прехода до момента икономическите и търговските връзки, особено тези в енергийната сфера. Разчита се особено на изградени бизнес отношения, най-вече с хора, принадлежали към структурите за сигурност на бившия комунистически режим. Не трябва да се подценя в този контекст и потенциалът за влияние от чужди държавни структури върху части от организираната престъпност и представители на сивата икономика, като тук може да се използва финансовият интерес и изгражданите през годините различни форми на зависимост. Проблемът за държавата и обществото в това направление е недостатъчното ниво на постигнато върховенство на закона/правова държава (rule of law), независимо от формално изградените демократични институции и разделение на властите.

Слабите законност и ред и незавършената все още правова държава откриват широки възможности за оказване на външно въздействие върху страната ни, включително и най-вече хибридно. Единствено със силни и отчетни институции в условията на установено върховенство на закона държавата ни може ефективно да противостои и да неутрализира хибридното въздействие на стратегията „България - троянски кон“, както и на всяка друга подобна, независимо от източника ѝ. Ето тук трябва да бъде концентрирана в непосредствено бъдеще цялата енергия на институциите и най-вече на гражданското общество у нас. Изграждането на върховенство на закона е ключов системен фактор за постигане на национална независимост и за осигуряване на просперитет на следващите поколения. Единствено с изграждането и на правовата държава може да бъде завършен продължаващият вече 27 години преход, стартирал с номиналното въвеждане на демократични институции. От друга страна, точно по това направление е логично да се очаква да бъде оказвана най-целенасочена и яростна съпротива от страна на тези, които са заинтересовани стратегията „България - троянски кон“ да продължи да работи и за в бъдеще.

Що се отнася до информационното въздействие, Москва разполага с широка гама инструменти за манипулация. Някои медии, в условията на липсата на достатъчна регулация и механизми за гарантиране на прозрачност на собствеността, дават ясен пример за това как успешно може да се разпространява дезинформация до широк кръг хора и да се създава обществено объркване и напрежение. Активно се използва и потенциалът на социалните мрежи. Не на последно място, кибератаките също могат да бъдат мощно средство от арсенала на хибридната война, още повече че е трудно да се проследи и докаже източникът на атаката, а щетите, които се нанасят от кибератаките могат да имат драматични последици върху функционирането на институциите и инфраструктурата. Това е поредният пример как с малко разходи може да се постига въздействие със силен и траен ефект.

Особено след началото на кризата в Украйна, тревога буди и поведението на някои политически партии и техните лидери, които за момента заемат маргинални позиции, но в

условията на растящ евроскептицизъм и крайни настроения срещу масовата незаконна мигрантска вълна в Европа в един момент биха могли да получат достатъчно влияние, за да въздействат върху вземането на законодателни и правителствени решения в полза на стратегията „България - троянски кон“.

Енергийната ни зависимост е друг мощен лост за влияние на Москва върху българската политика, непрекъснато използвана след разпада на СССР. Тя се явява едновременно и средство в инвентара на хибридната война, и нейна цел. Чрез енергийна зависимост се въздейства върху държавата, като целта е запазване и засилване на същата тази енергийна зависимост. Същото важи и за търговските и икономическите отношения, но за разлика от енергетиката тук влиянието на Москва е по-ограничено заради ориентацията на търговските ни връзки предимно към ЕС.

По отношение на отбраната отново се използват инструментите на „меката“ сила, независимо, че отбраната е поле най-вече на „твърдата“ сила. И тук въздействието е предимно от информационен характер и с малко разходи се постига осезаем ефект. Преследваните цели в това отношение са две.

На първо място, чрез стратегията „България – троянски кон“ се цели да се постигне блокиране на някои важни решения в НАТО, които не са в интерес на Москва, като например възможността за установяване на трайно присъствие на Алианса в Черно море. Тук интересът на Русия да не допусне НАТО в Черно море е споделен с този на Турция, макар че двете страни активно си съперничат за влияние в региона и конкуренцията ще се засилва, особено предвид опитите на Русия да промени военния баланс в своя полза.

На второ място, целта е да се саботира изграждането на силни и способни оперативно съвместими Български въоръжени сили, така че страната ни да бъде слаб и ненадежден съюзник, своеобразна „черна дупка“ в югоизточния фланг на НАТО. В този контекст са и усилията за максимално дълго поддържане на състоянието на зависимост от унаследеното съветско въоръжение и бойна техника.

Кампанията срещу изграждането на надеждна и силна българска отбрана, интегрална част от колективната отбрана на НАТО, се води най-вече с информационни средства. Нека разгледаме някои възможни начини за това.

Най-напред се използва манипулативното изкривяване на логиката (взимаме повод от думите на министъра на отбраната Николай Ненчев за „обърнатата логика“, така че жертвата да се представи като агресор, а агресорът като жертва). Това значи представяне на усилията за изграждане и укрепване на националната отбрана, респективно и на колективната отбрана на НАТО, като подготовка за агресия срещу Русия. По тази изкривена логика да изградиш силна и надеждна отбрана означава, че автоматично ставаш агресор. Като конкретни примери могат да бъдат посочени дезинформационните кампании срещу: изграждането на Щабните елементи за интегриране на силите на НАТО, вкл. и този

в България, които бяха представени като едва ли не военни формирования, с които да бъде атакувана Русия; провеждането на съюзни учения, отново представяни като подготовка за нападение; възможността за установяване на ротационно присъствие на сили на НАТО за отбрана върху териториите на някои страни от Източна Европа; и не на последно място – манипулацията с т.нар. черноморска флотилия. Последното би могло да стане евентуална инициатива на НАТО за укрепване на военноморските сили на черноморските страни-членки, което е тяхно легитимно право. По пътя на тази логика, обаче, легитимното право на самоотбрана, признато от международното право по силата на чл. 51 от Устава на ООН, бива представено като нарушение.

Друга форма на манипулацията е представянето на силите, които НАТО възнамерява за изгради по Източния си фланг в отговор на фундаментално и рязко влошената среда за сигурност след незаконното анексиране на Крим от Русия, като сили за агресия, а не за отбрана. В случая Алиансът е представен като организация, която променя баланса на силите в Източна Европа. Всъщност, вярно е точно обратното. Не НАТО, а Русия активно работи за промяна на баланса на силите от Прибалтика до Черноморския регион. Факт е, че силите, които НАТО планира да изгради по източния фланг са в пъти по-малобройни от тези, които Русия разполага по западните си граници. Те са изцяло отбранителни, а не настъпателни. Например, в отговор на агресивните действия на Русия и променящия се баланс на силите по източните граници на Алианса, НАТО планира да разположи на ротационен принцип четири батальонни бойни групи с общ бригаден състав до 5000 души. Русия, обаче, развърща по западните граници още три допълнителни дивизии по над 10000 души, или общо около 35 000 души.

Същото важи и като се анализират данните проведените от двете страни учения от април 2013 г. до края на ноември 2015 г. (вж. данни за броя на военнослужещите в ученията и на двете страни тук: <http://www.rferl.org/content/infographics/data-visualization-nato-russia-exercises/27212161.html>). Силите, които НАТО използва в ученията си (общо 149 400 души) са близо пет пъти и половина по-малобройни от тези, с които Русия провежда своите военни учения (812 000 души), особено по западните си граници. Още повече, че ученията на НАТО отработват отбранителни, а не настъпателни сценарии. Пропагандата обаче внушава точно обратното. Още повече, че не НАТО, а Русия провежда изненадващи и широкомащабни учения по границите си с Алианса.

В крайна сметка данните опровергават манипулацията, но тя вече е постигнала целта си – да внесе объркване и да накара някои политици от страни от НАТО да заемат обяснителни и отбранителни позиции по отношение на решения, които са тяхно легитимно и суверенно право. Междувпрочем, след разпадането на доминирания от СССР комунистически блок Русия непрекъснато е искала да ни внуши вина за това, че сме избрали да сме част от НАТО и ЕС и политиците ни едва ли не са принудени да обясняват защо сме в двете организации. Дори по въпроса за санкциите, наложени от ЕС след

незаконното анексиране на Крим, някои наши политици неоснователно влизат в обяснителен режим пред Москва, като се оправдават с общата позиция на останалите страни-членки. Като че ли България е страна, която не е участвала във вземането на решението и от която нищо не зависи. Това е поредният пример за използването на политически, информационен и друг натиск върху вземащите национални решения в хода на хибридна война.

В крайна сметка целта на информационните кампании на хибридна война е предотвратяване на вземането на национално отговорни решения, които изграждат както националната, така и колективната отбрана. В идеалния за Русия случай, по логиката на стратегията „България - троянски кон“ може да се стигне и до блокиране на важни за бъдещето на отбранителния потенциал на НАТО решения на съюзно ниво. Или най-малкото, ако не се постигне блокиране на дадено решение, то поне неговото смекчаване до степен на неефективност и следователно - безсмисленост. При всички случаи това води до компрометирана на държавата пред съюзниците и до уронване на престижа ѝ. Да се надяваме, че до подобно развитие няма реално да се стигне.

Друга възможност за саботиране на усилията за изграждане на силна българска отбрана като част от колективната би била евентуално проваляне на решения за преодоляване на зависимостта от унаследеното съветско въоръжение и бойна техника. По силата на изкривената логика в един момент може да се очаква подмяната на съветското въоръжение да се представи и като подготовка за война с Русия. Едва ли обаче това ще се реализира в този си вид. Вероятно ще бъде избран по-рафиниран подход. По-скоро в този контекст може да се очакват опити за оказване на влияние върху процеса на вземането на решения за придобиване, така че в крайна сметка да се постигне максимално дълго забавяне на отдавна отлаганата модернизация на Българските въоръжени сили. Като разновидност на подобно решение може и да се очакват също така опити за запазване на част от унаследеното съветско въоръжение и техника максимално дълго в експлоатация, така че то да се използва паралелно с придобитото ново такова. Подобно решение ще доведе до отклоняване на ценни ресурси, които могат да се използват по-ефективно и най-вече за изграждане и развитие на реално използваеми способности, с които заедно с нашите съюзници да посрещнем предизвикателствата на стратегическата среда днес и утре.

Насочването на усилията модернизацията на Българските въоръжени сили в неефективна посока, така че да бъдат пропилены за пореден път ценни и ограничени ресурси за отбрана, е друг възможен начин за реализиране на целите на хибридна война. Този възможен сценарий предполага, ако не да се вземат очевидно неефективни решения и да се стигне до пропиляване на ресурси, то най-малкото да бъдат саботирани най-оптималните решения. В случая може да липсва, например, осигуряване на пълния жизнен цикъл на закупеното въоръжение и техника, така че на практика придобитото да бъде

трудно използваемо за определени периоди от време, така че на практика ние да не разполагаме с реална отбранителна способност.

Друг възможен начин за насочване на модернизацията в погрешна посока е да се предотврати възможността за намирането на общи решения със съюзниците за споделяне на разходите за придобиването, поддържането и използването на въоръжението и техниката. По тази логика най-вероятно ще се търси да се наложи закупуване на такъв продукт, с който е трудно или невъзможно да се реализира впоследствие сътрудничество със съседни държави от НАТО, най-вече при споделянето на разходите за неговото използване и поддържане. Липсата на средства при всички положения води до неизползваемост на въоръжението и техниката, следователно до липсата на способност на практика, а обединяването и споделянето на разходите с други съюзници е начин това неблагоприятно развитие да бъде предотвратено. Ето защо в тази връзка е възможно да се очаква засилен натиск в полза на вземането изцяло на национални решения при придобиването на скъпоструващи платформи, без реалната перспектива за бъдещо сътрудничество с други съседни страни от НАТО за споделяне на разходи за поддръжка и експлоатация. Затова може да се очакват опити за саботиране на инициативи като „Интелигентната отбрана“ на НАТО и „Обединяване и споделяне“ на ЕС, които са верният път за това малките държави, разполагащи с ограничени финансови средства, да могат да си позволят да разполагат със способности в колективен формат, които иначе те самостоятелно не могат или много трудно могат да си позволят да придобият, поддържат и експлоатират.

При по-рафинирана реализация на гореспоменатия подход, тези, които обслужват де факто руските интереси, ще призовават за силна Българска армия и за укрепване на националните ни въоръжени сили, като за целта ще настояват да се инвестират много средства. Същевременно тази инвестиция няма да има реална възвращаемост по отношение на възможностите за сътрудничество с други държави в рамките на НАТО и ЕС. Тези сили биха говорили за силна отбрана, но в никакъв случай за съюзни формати в региона. Ако тази логика успее, формално може и да се превъоръжим до дадена степен с цената на много изразходени ресурси, но реално няма да постигнем реална използваемост и желаната оперативна съвместимост.

Може да се очаква за в бъдеще методите и средствата на хибридната война да се развиват и променят, като не е изключено в даден момент съотношението в арсенала на руската хибридна война „мека-твърда“ сила да се наклони към полза на по-силнови решения. За момента обаче стратегията „България - троянски кон“ дава резултати, при това на невысока цена, което е видимо и от въздействието, което Русия оказва върху българския политически живот и върху политиката ни като съюзник в НАТО и член на ЕС. В крайна сметка мерилото за успеха на хибридната война е превръщането на националната политика

в „хибридна“ и в резултат на това до утвърждаването на крайно негативен имидж на един „хибриден“ съюзник.

Поведението на „хибридния“ съюзник е следното: по принцип сме "за", но в конкретния случай - "не". Казано по друг начин: принципно може да работим за „повече НАТО“ в региона, но в конкретния случай ще се въздържим. Общата политическа линия на успешно реализираната „хибридна“ държава съгласно стратегията „България – троянски кон“ е формално пронатовска, проевропейска, но реалните стъпки са против интересите на Алианса и рушат съюзната солидарност.

Ако направим опит за паралел с историята на европейската интеграция ще установим, че ЕС е изграден през близо шестте десетилетия на своето съществуване на базата на фактическата солидарност, която е създавана с малки и конкретни стъпки на сътрудничество, водещи до измерими резултати, като принципно се избягват гръмките декларации. От друга страна, по изкривената логика на „троянския кон“ ние имаме фактическа несолидарност, прикрита под маската на принципната позиция, че сме част от евроатлантическото семейство. Линията на поведението и съответно авторитета на страната обаче се създава от конкретните практически и последователни действия, а не от политическите декларации. Ако съдържанието липсва, тогава заявената ориентация, каквато ѝ да е тя, е само куха декларативност. В този случай е разбираемо защо Русия не би се изказвала твърдо против членството ни в НАТО, след като самото то бива фактически изпразвано от съдържание в следствие на реализацията на стратегията „България – троянски кон“.

За да изпълним с реално съдържание политиката на страната ни като отговорна държава-член на НАТО и ЕС, ние трябва да участваме в конкретни съюзни инициативи, които правят националната и колективната отбрана по-силни и по-устойчиви в днешната стратегическа среда. Такава би била една евентуална инициатива по линия на НАТО за засилено военноморско присъствие в Черно море, която страната ни следва да подкрепи. Това би било една малка, но важна крачка в посока на освобождаването ни от пагубното въздействие на стратегията „България - троянски кон“, системно налагана посредством хибридната война.

ПРОЕКТОЗАКОНЪТ ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ТЕРОРИЗМА: АРМИЯТА МЕЖДУ „ПОЛИЦЕЙСКИ ФУНКЦИИ“ И ИНТЕГРИРАН ОТГОВОР НА ТЕРОРИЗМА Д-Р ГЕОРГИ ЦВЕТКОВ

В Българската теория и практика участието на Въроржените сили в противодействие на тероризма е сравнително нов проблем. Тъй като България е относително млада демокрация, всяка намеса на Въроржените сили във вътрешната сигурност на страната (особено свързана с потенциалната употреба на насилие) естествено се приема нееднозначно.

В същото време характера на някои от най-сериозните съвременни рискове за националната сигурност размива разликата между „вътрешна“ и „външна“ сигурност – такива например са тероризма и т.нар. „хибридни заплахи“. Макар да биват възприемани като „нетрадиционни“, те могат да поставят обществото и държавата пред сериозни изпитания и да ги принудят да прибегнат до използване на (почти) целия си силов потенциал.

Въроржените сили от своя страна, са най-организираното и мощно средство за прилагане на насилие, с което обществото и държавата разполагат. Неговото използване е едновременно последното решение на държавата, но е свързано и с най-голяма отговорност и „съпътстващи“ рискове, особено при прилагането му за решаване на задачи на вътрешната сигурност. Това се дължи на факта, че решаването на „нетрадиционни“ задачи, представлява сериозно предизвикателство за редовните въроржени сили, тъй като ги изважда от техния нормален *modus operandi* – т.е. провеждането на бойни действия срещу други редовни въроржени сили.

Но т.нар. „Третата мисия“ на Въроржените сили („Принос към националната сигурност в мирно време“), в изпълнение на която влиза и противодействието на тероризма, е недостатъчно структурирана¹. До момента фокусът на тази мисия беше преди всичко „защита на населението и критичната инфраструктура“. Дори разбирането за „управление при кризи“ се фокусира върху ситуации без употребата на насилие. Но тази мисия допуска и участието в операции, които изискват употребата на насилие² и по специално – борба с

¹ Тя се урежда в чл. 44, чл.55, чл.57, чл.66 и чл.73 от Националната отбранителна стратегия. Недостатък е фактът, че мисиите на Въроржените сили не са определени в Стратегията за национална сигурност.

² Чл. 55 „... участие в операции по съдържане и неутрализиране на терористични, екстремистки и престъпни групи...“ и чл.73 „Въроржените сили участват в борбата с тероризма, като в страната оказват съдействие и подпомагат специализираните национални структури, а извън страната изпълняват съюзническите си задължения. На територията на страната формированията от въроржените сили могат да участват във всички етапи: предотвратяване на заплахите, овладяване на кризите вследствие на терористична дейност и ликвидиране на последствията от тези актове. За изпълнение на съюзническите си задължения те участват в

тероризма. Факт е, че и участието на Въоръжените сили в охраната на „зелената“ границата³ е заложено в същата „Третата мисия“, но когато се наложи изпълнението на тази задача (съдържаща много по-малко предизвикателства, в сравнение с противодействието на тероризма), се оказва че има редица нерешени въпроси. Може би най-важния от тях беше свързан с правилата за употреба на оръжие.

Недостатъчно детайлизираната и структурирана „трета мисия“ създава предпоставки Въоръжените сили да бъдат използвани *ad hoc* при кризи с възможна употреба на насилие, без необходимата подготовка, за изпълнение на нетрадиционни задачи и в нетипични условия. Трябва да си даваме сметка, че редовните въоръжените сили на съвременните държави са проектирани да се противопоставят на редовни въоръжени сили на други държави. Това определя техния начин на действие, организация, въоръжение, подготовка и най – важното – начин на мислене и организационна култура. Поредицата експедиционни операции в условията на липса на ясен противник – като тези в Ирак и Афганистан, изправиха редовните въоръжени сили пред редица предизвикателства, с които те се справиха с променлив успех. Провеждането на антитерористични операции на националната територия може да бъде източник на още повече потенциални проблеми, особено ако не е предварително регламентирано. А при съвременните условия, подобни нетрадиционни заплахи за националната сигурност, вкл. терористични действия, са едни от най-вероятните.

За изследване на проблема, е необходимо да възприемем работно определение за „тероризъм“. Това не е просто „престъпление“ или дори „тежко престъпление“. Директорът на програмата за тероризъм и изследване на сигурността на европейския център за изследване на сигурността „Дж.С.Маршал“, Джеймс Хаукрофт, подчертава⁴, че независимо от емоционалната натовареност тероризмът трябва да се разглежда като **тактика (начин на действие) за постигане на политически цели**. Специфичните черти на този начин на действие е, че **недържавна група** се опитва да промени политиката на държавата (да въздейства на волята на обществото и политическите му лидери) чрез насаждане на **страх**, който се постига чрез преднамерено използване (или заплаха) на **насилие срещу цивилни**.

Този подход към тероризма не предполага задължително „милитаризация“ на отговора. Напротив. Д-р Джолиън Форд, изследовател в Кралския институт за международни отношения в областта на правните аспекти на противодействието на тероризма и

контра- и антитерористични операции, ръководени от командните структури на НАТО, и в програми на Алианса за противодействие на тероризма“ от Националната отбранителна стратегия.

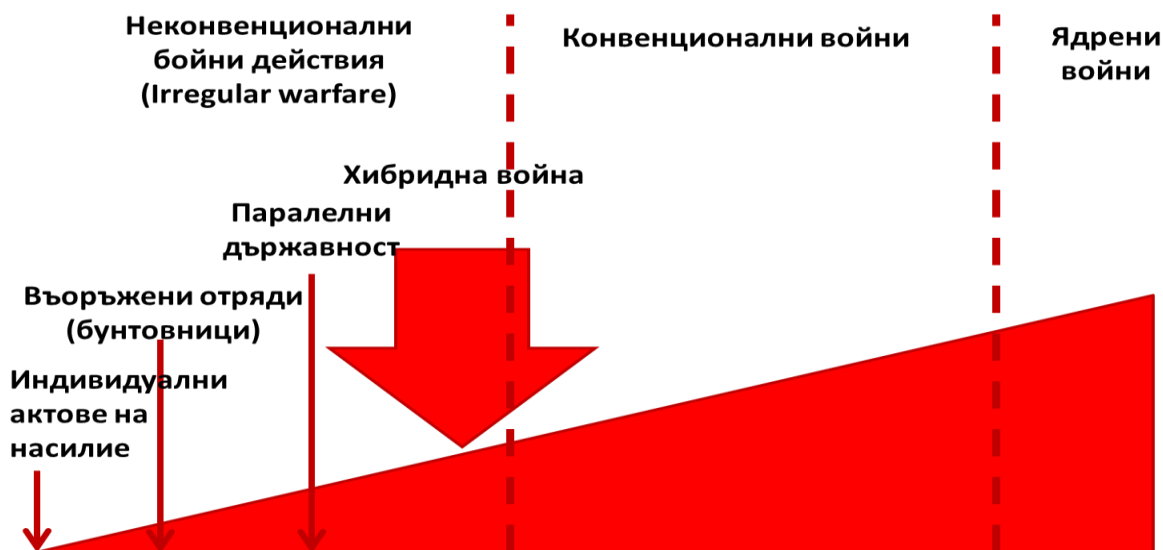
³ Чл. 55, чл. 65 и чл. 70 от Националната отбранителна стратегия.

⁴ В своята презентация *Defining Terrorism*, пред курса *Comprehensive security responses to terrorism*, Asia-Pacific Center for Security studies, 2015

човешките права подчертава⁵, че милитаризирането на отговора може да е източник на нежелани последствия, включително свързани с нарушаване на граждански и човешки права. То трябва да се избягва за сметка на преследването на тероризма като престъпление, подобно на противодействието на организираната престъпност.

Милитаризирането на противодействието на тероризма не може да е търсено, т.е. желано от държавата. Това важи със сигурност за всички демократични държави. Но то може да се наложи по необходимост, в зависимост от потенциала на отсрещната страна. Нека нанесем извършването на терористични действия на графиката на спектъра на въоръжения конфликт⁶ и съсредоточим вниманието си върху неговата лява част – неконвенционалните бойни действия или т.нар. Irregular warfare...

Спектър на конфликта

Най-лявата част на спектъра също може да бъде разделена, в зависимост от интензивността на насилието и съответно – жертвите и разрушенията, които то предизвиква⁷. Степента на ескалация зависи на първо място от капацитета на отсрещната страна – недържавна

⁵ Legal Aspects of Counter-Terrorism: help or hindrance?, пред купса Comprehensive security responses to terrorism, Asia-Pacific Center for Security studies , 2015

⁶ Идеята за така построения спектър на конфликта се основава на Scales R., Fighting on the Edges: The Nature of War in 2020, стр.1-2. Статията е част от изследването Global Trends 2020 на National Intelligence Council, 2004. Причините за използване на този спектър се коренят в две посоки. На първо място – отсрещната страна е политическа група, използваща насилие за постигане на своите цели. Терористите в общия случай възприемат себе си за „войни“. На второ място, той служи да подчертае, че терористични действие (по възприетото определение) могат да бъдат извършвани при различна степен на ескалация на насилието.

⁷ Относно обхвата на понятието „асиметрични бойни действия“, което в голяма степен се припокрива с понятията „неконвенционални“ или irregular бойни действия може да бъде препоръчан Thornton R., Asymmetricwarfare: ThreatandResponseinthe 21st Century, PolityPress, 2006.

политическа група. В най-лявата страна стои извършването на индивидуални актове на насилие от страна на съответната въоръжена политическа група. Следващите степени на ескалация са съответно създаването на въоръжени отряди и обособяването на паралелна държавна структура със своя собствена зона на контрол. Специфичен проявление на неконвенционалните бойни действия е „хибридната война“, където друга държава действа чрез или подпомага недържавни политически групи (т.нар. „Proxy war“).

В посоченият „Спектър на конфликта“ не срещаме понятието „тероризъм“. Терористични актове (по възприетото работно определение) са част от арсенала на недържавните въоръжени политически групи както при ниска интензивност на насилието, така и при открит конфликт. В модерната европейска история (до средата на ХХ век) индивидуалните актове на насилие носят по-скоро „дискриминационен“⁸ характер – т.е. насочени са срещу конкретни представители на властта (включително на въоръжените сили). В съвременните условия по-скоро се е установило правилото на „недискриминационно“ насилие – преднамерено се атакуват цивилни, с цел да се всее страх в обществото като цяло, да се почувства, че застрашени са не само конкретни представители на властта (вкл. силите за сигурност), а потенциално всеки гражданин.

Извършването на терористични действия не се ограничава само до индивидуалните актове на насилие. Дори отсрещната страна да има капацитета да ескалира степента на насилие (до степен на открит конфликт - да създаде въоръжени отряди или дори паралелни държавни структури) тя може да продължи да извършва терористични актове. Например, независимо че т.нар. „Ислямска държава“ реално се е превърнала в паралелно (или „прото-“) държавно образувание, тя продължава да извършва (в Близкия Изток) и вдъхновява или подпомага (в Европа) извършването на терористични актове.

Изводът, който се налага относно съвременния тероризъм, е че той, като начин на действие, се превръща в характерна черта на почти всички съвременните неконвенционални конфликти.

Както вече беше посочено, дали противодействието на тероризма трябва да бъде милитаризирано⁹, зависи от потенциала на отсрещната страна да ескалира степента на насилие. Ако тя се ограничава до отделни, несвързани помежду си актове на насилие, то тогава приложението на армията е наистина ограничено и се изчерпва с оказване на помощ за преодоляване на последствията¹⁰ и не включва употребата сила (или демонстрацията на

⁸ В смисъл на „отличаващ“.

⁹ В случая се разглежда само противодействие на тероризма на собствената територия, без да се анализира участието в експедиционни операции, подобни на тези в Ирак, Афганистан, Мали, Сомалия и т.н. Противодействието на тероризма в експедиционни операции бива по определение „милитаризирано“ и без съмнение е предмет на COIN операциите.

¹⁰ Такова участие може да включва изпълнението на широк кръг задачи без употреба на сила – например медицинска евакуация и третиране на ранени, търсене и спасяване, транспорт, действия

готовност за такава). При подобни обстоятелства ескалирането от собствената ни страна (т.е. милитаризиране на отговора, извънредно законодателство и т.н.) би било източник не на повече сигурност, а на излишно радикализиране на част от населението и би довело до по-малка подкрепа от страна на обществото, поради опасения от застрашаване на гражданските права.

Милитаризирането на отговора има смисъл тогава, когато отсрещната страна има капацитета да си постави по-значителни цели – да проведе кампания от свързани помежду си терористични актове с общата цел да демонстрира неадекватността/ безсилието на държавните институции и да провокира насилие в обществото. В частен смисъл, това биха могли да бъдат граждански безредици с употреба на насилие (вкл. сблъсъци на етно-религиозна или политическа основа), поява на паравоенни групи (вкл. влизащи в сблъсък една с друга) и насилие в търсене на възмездие (вкл. терористични актове в отговор на терористични актове¹¹). Крайната форма на такъв разпад на обществото и държавните институции е фактическо състояние на гражданска война.

Възможните форми на участие на Въоръжените сили в противодействие на тероризма (включващи употребата или демонстрирането на готовност за употреба на насилие) биха могли да бъдат:

- Засилено присъствие и демонстрация на сила (например операцията *Sentinelles*, която все още се провежда във Франция след януари 2015г.);
- Участие в прецизни директни действия за неутрализиране на терористични групи (съвместни действия на военни и полицейски специални сили);
- Антибунтовнически бойни действия (*Counter-insurgency - COIN*¹²), когато са налице нелегални военни (паравоенни) сили (най-съвременните примери Украйна, Ирак и Афганистан).

при използване на химическо, бактериологично и ядрено оръжие (вкл. „мръсни бомби“), обезвреждане на импровизирани взривни устройства (EOD), разчистване на отломки и т.н.

¹¹ Например OAS по време на войната за независимост на Алжир от Франция.

¹² COIN, което на български може да се преведе като „антибунтовнически“ и „антипартизански“ бойни действия или „противодействие на бунтовници“ само по себе си заслужава разяснение като понятие. COIN е начин на провеждане на бойни действия от страна на редовни сили срещу паравоенни (нелегални) въоръжени формирования. Противодействието на тероризма не е задължително да включва COIN, ако може да се ограничи до по-скоро полицейски действия. От своя страна COIN не е еднозначно на противодействие на тероризма. Обикновено става въпрос за политическа трактовка, но поне на теория не е задължително всяка паравоенна групировка да бъде обявявана за „терористична“ доколкото например може да не извършва преднамерено насилие срещу цивилни. На практика почти всяка такава организация извършва подобно насилие и бива наричана от съответното правителство „терористична“. Тук не трябва да търсим само преднамерено действие на съответното правителство, но и някои проблемни моменти свързани с дефинирането на понятието „цивилни“. Например нападения срещу полицейски сили, представители на властта или дори въоръжените сили, често биват определяни от правителствата като „терористични“.

Анализът на възможните терористични рискове по отношение на България ги ограничава по-скоро до индивидуални актове на насилие, които дори да бъдат координирани, слагат рамки на милитаризацията на отговора до засилено военно присъствие и/или съвместни действия на полицейски и военни специални сили. Паравоенни (COIN) сценарии не изглеждат вероятни в обозримо бъдеще. Тези тенденции определят подходът за противодействие на тероризма по-скоро от гледна точка на борбата с организираната престъпност и водещата роля на МВР и ДАНС, с участието на разузнавателната общност (ДАР и СВИ) и ограничения принос на Въоръжените сили (Военна информация, Военна полиция и Българската армия).

Но все пак предвиждайки участието на военни формирования, хипотезата за COIN трябва да бъде регламентирана. В проектозакона за противодействие на тероризма се прави крачка напред в сравнение със Националната отбранителна стратегия, като не само се допуска¹³ участие на Въоръжените сили, но се въвеждат и известни правни регламенти¹⁴. Отново обаче остава усещането, че армията може да бъде хвърлена за решаването на задачи, за които не е подготвена и които не са в достатъчна степен структурирани и регламентиранни. **Това впечатление се дължи на преди всичко на предложената система за командване и управление (С2)**^{15 16}.

„Оперативният щаб“ който трябва да координира и управлява действията за противодействие на тероризма е източник на доста въпроси. На първо място остава впечатлението, че това не е постоянен, а временен орган¹⁷. Съответно и съставът му е такъв¹⁸. Единствения сигурен член на този щаб е неговият ръководител – Министърът на вътрешните работи¹⁹.

Правомощията при вземане на решение не са еднозначно определени. В чл.9, ал.7 се посочва, че щабът взема решение с гласовете на 2/3 от членовете си. В същото време в чл.27, ал. 1 е записано че: „Антитерористичната операция се провежда със заповед на министъра на вътрешните работи, в която се определят ръководителят на операцията,

¹³ Чл.55 и чл.73.

¹⁴ Чл. 7 от проектозакона практически не детайлизира ролята на Въоръжените сили, а само им придава полицейски правомощия.

¹⁵ Под Система за командване и управление (Command&Control) имаме предвид системата за вземане на решение за провеждане и непосредственото ръководство на операцията.

¹⁶ Законът съдържа и някои други неизяснени или проблемни елементи. Например чл.17 (ал.1) регламентира превантивните мерки за противодействие на тероризма. От следващите алинеи и чл.18-21 остава впечатлението, че не всички мерки по чл.17, ал.1 подлежат на обжалване и съдебен контрол, което само по себе си е *non sense* е на практика противоконституционно.

¹⁷ Чл.9, ал.1 „Министър-председателят със заповед създава Национален оперативен щаб за управление на силите и средствата за противодействие на тероризма. Със заповедта поименно се определят членовете на щаба“

¹⁸ Чл.9, ал.3

¹⁹ Чл.9, ал.2

границите на зоната на операцията, началото на операцията“. Не става ясно дали такава заповед се издава в следствие на решение на щаба или еднолично от министъра. Същото важи за назначаването на Ръководител на антитерористичната операция и неговите правомощия²⁰.

От гледна точка на използването на въоръжените сили за изпълнение на такива неструктурирани задачи като противодействието на тероризма, посочените две проблемни области са от особена важност.

Отсъствието на постоянен състав на щаба (без задължително присъствие на Министъра на отбраната), възможността на Министъра на Вътрешните работи да издава заповеди и назначаването на ръководител на операцията с правомощия да определя и командва²¹ подчинените му сили и средства създава твърде интересна потенциална ситуация. Министърът на вътрешните работи може (на теория – без съгласието на Министъра на отбраната) да изиска използването на Въоръжените сили в провеждането на антитерористична операция. На по-ниско равнище, определени военни части биха могли да влязат в подчинение на ръководителя на операцията.

В комбинация с липсата на съгласуване на предварителните оперативни планове между МО и другите организации от системата за национална сигурност, такава ситуация създава достатъчно предпоставки много сериозни проблеми. Такива биха могли да се дължат на недостатъчна компетентност и координация, страх от използване на сила или използване на прекомерна такава.

Изходът от подобно положение е развитие на сега съществуващата система за управление на националната сигурност, регламентирана в „Закона за управление на системата за защита на националната сигурност“. Макар да има своите слабости, тази система за командване и управление изглежда далеч по-основателна.

След като „Съветът по сигурността“ към Министерския съвет е постоянно действаща структура, той би могъл да координира дейността по противодействие на тероризма – съответно да координира разработването на предварителните планове за реакция (и съвместна подготовка) на участващите организации от системата. В условията на вероятен²² терористичен акт или на извършен такъв, СС към МС може да остане с ролята на консултативен орган към МС (независимо, че в неговия състав влизат основните

²⁰ Чл.28

²¹ Чл.28, ал.1, т.б. „издава разпореждания, които са задължителни за всички лица, включени в състава за изпълнение на операцията; когато разпорежданията са издадени устно, се съставя писмен протокол“

²² При наличие на достатъчно информация за подготвян такъв.

министри, Началника на отбраната и ръководителите на ДАНС, ДАР, НСО и СВИ) или да се превърне в щаб под ръководството на Министър-председателя.

Предимствата, в сравнение с предложения с Проектозакона за противодействие на тероризма модел са значителни.

Ще е налице **постоянен координиращ орган**, който ще има възможността да извърши необходимата предварителна подготовка за реакция при извършването на терористични действия. В случая „координиращ“ е от особена важност, тъй като необходимото взаимодействие изисква усилия от всички ангажирани страни и не се постига чрез простото подчиняване на една организация на друга.

Легитимността, която се изисква при операции в противодействие на тероризма е изключително висока, още повече ако предполага ангажирането на части от Въоръжените сили. Провеждането на антитерористична операция е не само национално усилие, изискващо компетенции и правомощия над тези на Министъра на вътрешните работи, но и съответната политическа легитимност. Министерският съвет (или Министър-председателят) е този, който трябва да вземе решение или да инициира вземането на решение от Президента и одобрението на Народното събрание.

В пряка връзка с легитимността е **редът за използването и системата за командване и управление** на Въоръжените сили. Използването на армията за изпълнение на задачи на вътрешната сигурност в съвременните общества винаги е свързано с множество въпроси. В повечето страни то е стриктно регламентирано, а някои – силно ограничено²³. В този смисъл е изключително важно редът за използване на въоръжените сили да е не само ясен, но и **достатъчно легитимен (освен легален)**. Ако основата на системата за вземане на решение е Министерският съвет (подпомагат от Съвета по сигурността) ще е налична далеч по-ясна системата на подчинение на военните формирования, при необходимост от участие в антитерористични операции. Така на тактическо равнище (силите реално участващи в операцията) ще се наложи принципът на координация, като директното им подчинение ще бъде според съответната командна верига.

Независимо от посочените сериозни притеснения и потенциални проблеми, България се нуждае от закон за противодействие на тероризма. Настоящият проект е достатъчно добра основа, която обаче предизвиква основателни въпроси, нуждаещи се отговор в бъдеще:

1. Как в достатъчна степен да бъдат защитени правата на гражданите, чрез детайлизация на условията, при които извънредните мерки влизат в сила?

²³ Такъв пример е Аржентина - Tagarev T., Tsvetkov G., Comparative defence data analysis, Sofia, IT4Sec Reports, 2011, стр.9 <http://www.it4sec.org/bg/node/2420>

2. Във връзка с първото – как да се гарантира ролята на съда, като защитник на правата на гражданите?
3. Как да бъде изградена системата за командване и управление, така че едновременно да се гарантира: 1.Необходимото равнище на ефективност и координация между всички въввлечени организации от системата за национална сигурност и 2.Достатъчна легитимност при вземането на решение?

Ако приложи на практика общоприетите в демократичните държави принципи, използва установените вече в България механизми и се съобрази с опита от противодействие на тероризма, българското правителство ще бъде в състояние да предложи един действително работещ модел. Модел, който е крайно необходим, при уязвимостта на България от терористични действия, разположена като предна точка на Западната цивилизация подложена на натиска на два източни интеграционни проекта.

АНАТОМИЯ НА НАСИЛИЕТО С РЕЛИГИОЗНА МОТИВАЦИЯ (ЗА СЛУЧАЯ "ШАРЛИ ЕБДО" И ТЕРОРИЗМА)

ГАЛИНА КОСТОВА

1. Сблъсък на цивилизациите

През 1993 г. Самюел П. Хънтингтън публикува в списание „Форин Афейърс“ статия, озаглавена „Сблъсъкът на цивилизациите“. Тя предизвиква толкова голям интерес сред обществеността, че той решава да продължи своето изследване и през 1996 г. е публикувана книгата „Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред“. В нея авторът развива своята теория, че след Студената война светът е разделен на седем или осем цивилизации, които той разграничава по следния начин: западна (включваща Америка и Западна Европа); ислямът като цивилизация (единствената, при която няма една държава лидер); ортодоксална (с лидер Русия); китайска; японска; индуистка (лидер е Индия); Латинска Америка и Африка. Според него формирането на нациите се основава на културни принципи. Основната теза, която защитава е, че „културата и културната идентичност, която в най-широк смисъл е цивилизационна идентичност, формират моделите на обединяване, дезинтеграция и конфликти в света от времето след Студената война.“ Според него „ключовите въпроси на международния дневен ред са свързани с различията между цивилизациите.“¹

Единствената цивилизация, която някога поставя под въпрос оцеляването на Запада, това е мюсюлманската. Като основни причини за продължителния конфликт между двете нации, Хънтингтън определя различията в схващанията за начина на живот между двете религии, но и на приликите помежду им. Той прави паралел между кръстоносните походи на християните и джихада на мюсюлманите. Факторите, които Хънтингтън отчита като засилващи конфронтацията между двете цивилизации са увеличаването на мюсюлманското население с бързи темпове, което води до безработица и мигриране на Запад; възраждането на исляма възвръща вярата на мюсюлманите, че вярата им е по-ценна от тази на западните общества; непрекъснатия стремеж на Запада за надмошцие буди неприязън и възмущение сред мюсюлманите; падането на комунизма елиминира общия им враг и така те се превръщат в заплаха една за друга; увеличаването на контактите между двете цивилизации и смесването между тях води до ново чувство за идентичност, но и до това колко различни са те. Като фундаментални въпроси при конфликта между исляма и християнството Хънтингтън поставя „Кто -

¹ Хънтингтън, С. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред, София, изд. Обсидиан, 1999г.

Кого? Кой ще управлява? Кой ще бъде управляван? “² Тези въпроси са поставени от Ленин десетилетия по-рано.

Трудното за исляма е „сблъсъка“ с модерността, пред който е изправен при досега си със Запада. Именно този сблъсък, импотентността³ и безприкословното следване на религията подтикват част от мюсюлманите⁴ да поемат по пътя на насилието и агресията. Трябва да вярваме, че терорът е метод, приеман за необходим от всички вярващи, защото от зората на съществуването религиозните разпоредби се основават на терора (страха). За да бъде наложено спазването им, се използва сплашването с мъките на вечния ад, изпълнен с мъчения.⁵ Хънтингтън определя оношенията между двете нации като война на база твърденията на мюсюлманите, че „Западът води война срещу исляма, а представители на западни страни твърдят, че ислямски групи водят война със Запада.“⁶

Тази война става особено популярна, в медийното пространство и сред обществото, най-вече след събитията от 11 септември 2001 г. Тогава четири самолета са отвлечени – два са разбити в кулите близнаци в Ню Йорк, един в Пентагона⁷, а целта на третия е Белия дом, но се взривява на територията на Пенсилвания. След тези събития светът се променя. Мерките срещу тероризма се засилват във всички страни, влагат се много повече средства в това, хората се чувстват по-застрашени след като терористи посягат към най-голямата сила – САЩ. След тези събития, САЩ става „епицентър на международната борба с тероризма. От тогава светът взема решения, независимо дали го иска или не, съобразно САЩ.“⁸ Все по-често се употребяват понятия като самоубийствени атентати, „сблъсък на цивилизации“, фундаментализъм, джихад, често без да е сигурно, че могат правилно да се съотнесат към определен акт или явление.⁹ *Независимо, че „Коранът е не по-малко и не повече радикален от Библията“¹⁰ за широката общественост мюсюлманите се превръщат във враг, чиято религия подтиква към насилие, самоубийствени атентати и всяване на страх.*

² Пак там

³ Разбирана като невъзможност за справяне с определени трудности и препятствия, което може да води до агресия, гняв и насилие.

⁴ Подчертавам, че става въпрос за част от тях, а не за абсолютно всички.

⁵ Le Bon, G. La Révolution française et la Psychologie des Révolution. P. 1912.epub, 29.12.2001, Chicoutimi, Québec, p.179

⁶ Хънтингтън, С. Цит. съч.

⁷ За да сме напълно точни самолетът се разбива в едно от крилата, което по това време е празно, защото е в ремонт.

⁸ Chaliand, G., B, Arnaud. The History of Terrorism from Antiquity to Al Qaeda, University of California, by The Regents of the University of California, 2007, p.398

⁹ Василев, М. За исляма, тероризма и самоубийствените атентати, БДД 2004

¹⁰ Василев, М. Случаят Шарли“ или за психология на агресията, в. Българска армия, бр. 2/16.012015, с.16-17

Интересна обаче е теорията на Тиери Мейсън¹¹, който излага факти, разследвания, изказвания и коментари по случая и представя теорията, че събитията от 9/11 не са терористичен акт, извършен от Ал Кайда, както е официалната версия, а вътрешен тероризъм. Той определя официално приетата версия като пропаганда. Изумителен е фактът, че други разузнавателни служби, като френските например, имат предварителна информация за заплахата, но американските не предприемат никакви превантивни мерки. Разследването на ФБР след това приключва сравнително бързо и съмнително. Набеждават за случилото се деветнадесет младежи на възраст между 25 и 30 години, всички от мюсюлмански произход.

Събитията от 11 септември са причината, спусъкът за интервенцията на САЩ на територията на Афганистан. Всъщност тя е планирана още преди това. Така „въпреки че Белият дом няма нищо общо с атентатите, той свършва чудесна работа като извлича полза от техните последици.“¹² В свое изказване, предавано пред Ал Джезира, докато се водят сражения в Кабул, Осама бин Ладен казва „те тръгнаха да се бият срещу хора, които държат на религията си и не се интересуват от тоя свят, те тръгнаха да се бият срещу исляма и да нападат народите с претекста за тероризъм.“¹³ Историята познава и други случаи, в които определено събитие се е използва като претекст за започване на война. Такъв например е случая при Първата световна война, когато за причина за започване на войната се използва убийството на австро-унгарския престолонаследник Франц Фердинанд. Ако теорията на Тиери Мейсън е вярна обаче, САЩ не само, че се възползват от атентата на 11 септември, ами го инсценират, за да имат повод да влязат в Афганистан.

2. Свободата на словото или как започна всичко

Редица медии пишат за и коментират тероризма, исляма и терористичните групировки. Повод за особен бум в пресата и сред експертите в началото на годината е нападението срещу сатиричния вестник „Шарли ебдо“ в Париж на 7 януари 2015 г. Преди да анализирам ситуацията и да коментирам, дали това е терористичен акт или не, дали е „сблъсък на цивилизацията“ или не и какво точно е, бих искала да се спра на френското законодателство относно свободата на словото и печата.

Декларация за правата на човека и гражданина¹⁴, член 11 гласи: „Свободното изразяване на мисли и мнение е едно от най- ценните права на човека: всеки гражданин може да говори, пише, публикува свободно и при необходимост да отговаря за

¹¹ Теориите си той излага в своята книга „11 септември 2001 Ужасната измама“. Въпреки снимковия материал и видеа излезли в пресата, той развива теорията, че никакъв самолет не се блъска в Пентагона. А това което се вижда при сблъсъка на самолетите в двете кули е само кълба дим. „Подробностите, с които разполагаме сега, ни карат да мислим, че нападенията на 11 септември са били заложени вътре в държавния апарат на Америка.“ (стр.151)

¹² Chaliand, G., B, Arnaud. The History of Terrorism from Antiquity to Al Qaeda, University of California, by The Regents of the University of California, 2007, p.415

¹³ Мейсън, Т. 11 септември 2001 Ужасната измама“, изд. Факел/PSP, 2002 г., стр.125

¹⁴ От 26.09.1789 г.

нарушаването на тази свобода в случаите, определени от закона.“ В допълнение Франция се придържа към Европейската конвенция за правата на човека и приема юрисдикцията на Европейския съд по правата на човека. Член 10 от Конвенцията гласи: „Всеки има право на свобода на изразяването на мнения. Това право включва свободата на всеки да отстоява своето мнение, да получава и да разпространява информация и идеи... Упражняването на тези свободи, доколкото е съпроводено със задължения и отговорности, може да бъде обусловено от процедури, условия, ограничения или санкции, които са предвидени от закона и са необходими в едно демократично общество в интерес на националната и обществената сигурност и на териториалната цялост, за предотвратяването на безредици или престъпления, за защитата на здравето и морала, както и на репутацията или правата на другите, за предотвратяване разкриването на информация, получена доверително, или за гарантиране авторитета и безпристрастността на правосъдието.“¹⁵

Законът за пресата от 1881 г., с поправки, гарантира свободата на пресата, субект на различни възприятия. „Актът Плевен“ от 1972 г. забранява подстрекаването на омраза, дискриминация, клевета или расистки обиди. "Актът Гейсо" от 1990 г. забранява всякакви расистки, антисемитски или ксенофобски действия, включително отричане на Холокоста. Законът от 30 декември 2004 г. забранява омраза срещу хора, заради техния пол, сексуална ориентация или неспособност. Франция няма действащо цензуриране от правителството на писмени публикации. Всяко нарушение на закона трябва да бъде заведено в съда.¹⁶

Всеобщата декларация за правата на човека, приета от ООН на 10 декември 1948 г. се основава до голяма степен на френската такава. Член 19 гласи: „Всеки има право на свобода на мнение и изразяването му; това право включва свобода да се придържа към мнението безпрепятствено, както и да търси, получава и предава информация и идеи чрез всякакви медии и без ограничения.“¹⁷ Свободата на словото, свободата да изразяваш мнението си и да го разпространяваш е изконно право на всеки човек. В Международното споразумение за човешки и политически права, прието от Общото събрание на ООН на 16 декември 1966 г., член 20 уточнява:

1. Всяка пропаганда за война трябва да бъде забранена със закон.
2. Всяка подкрепа на национална, расова или религиозна омраза, която представлява подбуда към дискриминация, враждебност или насилие трябва да бъде забранена със закон.¹⁸

Един от въпросите, които възникнаха след нападението в Париж срещу вестника „Шарли ебдо“ е именно, дали свободата на словото има граници и норми и какви са те. За

¹⁵ Европейска конвенция за правата на човека, член 10

¹⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Freedom_of_speech_by_country#France

¹⁷ The Universal Declaration of Human Rights, Article 19 – <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>

¹⁸ International Covenant on Civil and Political Rights, General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966, Article 20

да се даде пълен образ на картината, първо ще се спра на един от „съратниците“ на „Шарли ебдо“ и негов предшественик в публикуването на карикатури, свързани с исляма – датския вестник „Юландс постен“.¹⁹

Вестникът е обект на много дискусии, публикации и коментари през 2005-2006 г. Историята започва, когато Каре Блутген²⁰ не успява да намери илюстратор за своята предстояща детска книга на датски език „Коранът и животът на Пророка Мохамед“. Според него всеки илюстратор отказва да работи по книгата, защото се страхува от ответна реакция предвид обичайната забрана да се рисува Пророка.²¹ На 17 септември 2005 г. журналист от Датската новинарска агенция „Ритцаус“ публикува статия със заглавие „Големият страх да се критикува исляма“.²² Това подтиква „Юландс постен“ да покаже своята позиция по темата.

На 30 септември 2005 г. във вестника е публикувана статия със заглавие „Лицето на Мохамед“, съдържаща 12 карикатури. Някои от тях критикуват джихад и отношението на мюсюлманите към жените, а други изобразяват как би трябвало да изглежда Мохамед. В следващите няколко месеца те предизвикват реакции и протести из целият свят – нападнати са някои от посолствата на Дания в ислямски държави, редакцията получава редица гневни мейли, факсове и обаждания; водят до няколко опита на терористични заговори срещу вестника и неговите служители през годините след това. През следващите години някои други вестници препубликуват карикатурите в свои издания в знак на солидарност с „каузата“ на „Юландс постен“.

Когато на 30 септември са публикувани карикатурите, много от собствениците на магазинчета от ислямски произход отказват да продават вестника. Малко по-късно през деня във вестника постъпва обаждане от млад мъж, който заплашва да убие един от служителите, заради рисунките. На 8 октомври, Мохамед е обект на петъчните молитви и в редица датски джамии. Имамите критикуват „Юландс Постен“ и насърчават мюсюлманите да изпатят протести и оплаквания към вестника. Броени дни по-късно няколко представители на християнски общности и някои политици изразяват притеснението си относно умишъла, с който вестникът публикува карикатурите. На 15 октомври 3500 човека се включват в демонстрации срещу отношението на медиите към мюсюлманите и конкретно срещу рисунките в „Юландс постен“. Демонстрациите изискват правителството да забрани опозоряването на религии. Три дни преди това,

¹⁹ Датски всекидневник, отпечатван в около 120 000 бр. Той е един от най-продаваните вестници в Дания. Основателите му го определят като независим либерален (дясно-центристки) вестник. - <https://en.wikipedia.org/wiki/Jyllands-Posten>

²⁰ Датски писател и журналист, чието творчество включва биография на Мохамед. - https://en.wikipedia.org/wiki/K%C3%A5re_Bluitgen

²¹ За да бъдем по-точни – ислямът забранява изобразяването на „живи същества“

²² Hervik, P. The Danish Muhammad, Current Themes in Imer Research Number 13, Malmo, Malmo university, 2002

посланиците на 11 мюсюлмански държави искат среща с министър-председателя на Дания Андерс Фог Расмусен, за да обсъдят въпроса. Посланиците споменават не само публикуваните карикатури на Пророка, но и датското радио, което е обвинено в расизъм.

Карикатурите предизвикват протести, които се разпространяват до Пакистан за 2 месеца. Малко след това почти всички мюсюлмански държави се вдигат на протести и бунтове. Положението е изключително напрегнато, има жертви, палежи и агресия в редица държави. Дискусията между свободата на словото и уважението към малцинствата разпалва съществуващото напрежение още повече.²³ Бунтовете, подпалените посолства и официални искания ООН да се намеси и защити религиите срещу свободата на словото се разпространяват из цял свят. Това може да се счита за най-голямата външнополитическа криза, в която е изпадала Дания от германската окупация по време на Втората световна война; конфликт, който засяга държавата на местно и на международно ниво.²⁴

Снимки, репортажи и видеа от различни части на света показват колко сериозно е положението. В няколко мюсюлмански страни изгарят датското знаме и възроптават не само против вестника, но и против цяла Дания.

Датският журналист Карстен Кяер прави документален филм „Кървавите карикатури“. Включва интервюта с редактора на отдел „Култура“ на вестника Флеминг Роуз, с карикатуриста Курт Вестергор, който рисува карикатурите, изобразяващи Пророка; той прави репортажи в Аархус, Дания (там е редакцията на вестника), Ливан, Германия, Франция, Пакистан, Катар и Иран, за да разбере какви са истинските подбуди за тази публикация и защо тя предизвика толкова остра реакция, бунтове и довежда до жертви в цял свят. На въпроса дали би се извинил редакторът Роуз казва: „Ако кажа, че съжелявам и че не бих го направил отново, ще изпратя сигнал на тези, които реагират с насилие, предлагайки, че ако използваш достатъчно сила, ще постигнеш това, което искаш.“ Карикатуристът, чийто творби предизвикват бурни реакции определя мотивите си като „...начин да се отговори на провокациите на терористите, които използват религията като духовно средство за борба.“ Той казва, че на 72-годишна възраст не изпитва страх от нищо. Целта на **провокацията** (така определям публикуваните карикатури) му е да се покаже, че религиозните фигури могат да бъдат осмивани в модерната демокрация.²⁵

Абдалах Халид Исмаил, имамът в Аархус, който е първият инициатор на протести казва: „Ако те говорят или обидят мен или някой друг човек, няма да бъде проблем. Но те унизиха най-важния символ за мюсюлманите. Ние обичаме Пророка дори повече от нашите родители и деца.“ Тези негови думи ни връщат именно към Корана, където се проповядва, че религията е най-святото. Имамът Раед Халахел се премества от Дания в

²³ Bonde, B. N. How 12 Cartoons of the Prophet Mohammed were Brought to Trigger an International Conflict, Nordicom Review 28 (2007)1, p. 33-48

²⁴ Пак там

²⁵ Kjaer, K. Bloody cartoons - <https://www.youtube.com/watch?v=CcaHGkRBWk8>

Бейрут само заради карикатурите. „Вярвам, че ако живея в една страна, трябва да бъда уважаван.“ Той е убеден, че Роуз ще гори в Ада за това, че се е осмелил да публикува карикатури на Пророка. Във филма е предложена дори награда от 1 млн. долара за този, който убие карикатуриста.

Един от вестниците, които препубликуват статията на „Юландс постен“ е френският „Шарли ебдо“. На 8 февруари 2006 те публикуват карикатурите в знак на своята подкрепа към каузата за свободата на словото. Тогавашният му главен редактор Филип Вал е изумен от коментарите във Франция относно датският вестник. „Те казаха, че това е расистки вестник и за това публикувах карикатурите. Когато шефът на френския Соар беше уволнен заради публикуването на карикатурите, аз си казах „Невъзможно!“ Трябва да бъдем категорични за това кой създава законите в демокрацията. Дали това са религиозните групи или избраните законодатели.“ Тъй като френското законодателство предвижда подобни въпроси да бъдат разрешени в съда (както по-горе е посочено във Франция няма закон, който ограничава медиите при публикуването на дадени материали, но при необходимост те трябва да отговарят за делата си в съда), мюсюлманите във Франция упражняват демократичното си право и изправят вестника пред съда, където е оправдан за обвиненията за подбуждане на омраза. Вал казва „Не можем ли да се шегуваме с тях? Провокативно ли е да се шегуваш с хора, които слагат бомби във влакове и метрото? Не. Ако гражданите вече нямат право да се **присмиват** на тези хора сме загубени. Това не е провокация. Това е знак за психическо здраве на гражданите.“²⁶ Присмиването е форма на подигравка спрямо друг човек. То определено не носи положителна нагласа както у човека, който го извършва, така и човека, обект на подигравки.

На 19 февруари 2006 г. културният редактор на „Юландс постен“ Роуз Флеминг публикува на сайта на вестника официално изказване за причините да публикуват карикатурите. Той пише, че е съгласен с това, че свободата да публикуваш не значи, че можеш да публикуваш всичко. Казва, че карикатурите са публикувани в отговор на няколко случая на цензуриране в Европа, поради разпространяващия се страх и опасение от заплахи при публикуване на материал, свързан с ислям. Флеминг определя като главна цел на публикацията противопоставяне на ограничения за изразяване и свобода на словото.²⁷ Този коментар на редактора отново е малко противоречив. Той осъзнава, че свободата на словото не означава, че можеш да публикуваш абсолютно всичко и все пак публикува нещо, което няма как да не накърни чувствата на определена група от хора. Ако мога да дам един прост пример за изясняване на това – ако например кажа на един човек, че той е дебел (вид подигравка) и после той се обиди или ме удари (зависи колко агресивен е), как бих могла да се оправдая със свобода на словото при положение, че един средно интелигентен човек, изрекъл такива думи, ще очаква негативна реакция у отсрещната

²⁶ Пак там

²⁷<http://mediabv.lt/resursai/publicistika/Mahometas/Why%20I%20Published%20Those%20Cartoons.pdf>

страна. Няма как да нанесеш обида и да получиш потупване по рамото.

По тази причина карикатурите, публикувани в „Юланд постен“ не могат да се възприемат като свобода на словото, а трябва да бъдат възприемани като провокация с определена цел. Ако служителите или конкретно редакторът наистина искат да се противопоставят на цензура за публикуване на материали, свързани с исляма, то те могат да намерят много по-интелигентен и цивилизован начин за това. Защото когато предизвикваш някого или нещо, трябва да си готов за ответна реакция. Така например, ако бяха намерили друг, по-разумен начин за изразяване на мнение и отстояване на позиция, може би последвалите събития щяха да бъдат избегнати.

Питър Хервик разглежда въпроса, дали конфликтът може да се определи като етнически. Той твърди, че тази криза всъщност никога не е била за Пророка, а за идентичност и съответно власт. Хервик разглежда конфликта в две измерения: политизираните датски медии и отговора на някои потребители включително млади мюсюлмани. Ще се съглася с него, че „кризата Юландс постен“ не се основава на мюсюлманската или етническа принадлежност, а че карикатурите са ненужно провокативни. „Политиците и медиите превръщат отношенията между исляма и датските ценности в конфликт на идентичността. Вестникът, който може да се счита за най-големия и най-властния, подкрепян от третия най-голям вестник и два таблоида, а също и правителството, превърна свободата на словото и употребата му в средство за атака срещу мюсюлманското малцинство в страната, заради неговата културна идентичност. В политически смисъл те правят това, което считат за необходимо на базата на датското общество, което се счита като по-висше в морален и интелектуален аспект и в този смисъл обидата и борбата са средствата, които трябва да се използват.“²⁸

„Юландс постен“ е първият вестник, който до такава степен разтърсва света чрез една своя публикация. Мотивите на редакторите са до някаква степен изяснени – целят да се обърне по-голямо внимание на негласната „забрана“ да се правят публикации относно Аллах. Целите им може да са ясни, защото е неоспорим факт, че човек трябва да може свободно да изказва мнението си, да го отстоява, но също така и при необходимост да застане зад думите си и да ги защитава. В случая не са използвани само думи, а изображения. Проблемът обаче е, че тези рисунки оскверняват нещо свято за други хора. След като в наши дни религията при християните остава на заден план²⁹, може би наистина сме неспособни да разберем безусловното следване на писанията в една книга. Но ако религията е така чиста и свята, тя не би позволила агресивен ответен удар на словесния такъв. Дълбоката религиозност на мюсюлманите е изразена чрез акт на насилие. Нападат посолства на Дания, работещите там, подпалват сградите, извършват опити за покушение

²⁸ Hervik, P. The Danish Muhammad, Current Themes in Imer Research Number 13, Malmo, Malmo university, 2002

²⁹ Лично мнение и наблюдение

над служителите във вестника. Всички тези са актове на насилие. В ситуацията имаме наличие на почти всички (но не всички) особености на тероризъм – насилие над общество, имущество, психологическо въздействие над широк кръг от него, но нямаме политическа цел, т.е. това не е акт на тероризъм, а акт на насилие с религиозни подбуди. Ответната реакция не е насочена срещу политическия режим, тя е имунен отговор на провокация. Това по принцип е заложено в човешката психика като един рефлекс, когато ти посегнат, ти се опитваш да възпрещ удара, но когато това не е възможно просто му отвърщаш.

3. Случаят „Шарли ебдо“

Преди да премина към основния обект на настоящето изследване, бих искала да изясня един много важен въпрос – какво представлява карикатурата. Тя е **рисуван, изписан или скулптуриран (издялан) портрет, който изразява специфични характеристики на даден сюжет. Често хумористична, карикатурата е тип графична сатира, когато се отнася до забавни или неприятни аспекти/сюжети. Използва се много в пресата, откакто набира популярност през XIX в. Освен живата „човешка карикатура“, която използва физическа деформация като метафора на една идея (политически портрет) и тази, която се изразява в определени физически характеристики (портрет на артист), съществува „карикатура на ситуацията“, в която реални или въображаеми събития са изобразени в сатирична форма и изключително скандално/невъобразимо, за да подчертаят моралът или поведението на някои групи хора. Във Франция, правото да се окарикурира е признато като свобода на правото на изразяване. Член L 122-5 от Кодекса за интелектуалната собственост очертава някои изключения за авторското право: това се отнася изключително за пародията, колажите и карикатурите, имайки предвид законите от този тип. Дефиницията, посочена в Многотомния речник на българския език, издаден от БАН е: „В изобразителното изкуство, литературата или театъра — изображение на лица, предмети или събития с преувеличени характерни черти и особености с цел да предизвикат сатиричен или комичен ефект.“³⁰ Произхода на думата е италиански от „caricare” – претоварвам, преувеличавам.³¹ Именно за това ще се съглася с Милко Василев, според който този термин е „несъотносим“³² към това, което е публикувано на 7 януари 2015 г. в един малък френски вестник на име „Шарли ебдо“. По тази причина ще си позволя да не използвам широко разпространеното название в пресата карикатури, а ще наричам отпечатаните изображения във вестника рисунки.**

Но какво се случи преди, на и след 7 януари...Както споменах по-горе „Шарли

³⁰<http://ibl.bas.bg/rbe/?q=%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0>

³¹ <https://en.wikipedia.org/wiki/Caricature>

³² Василев, М. „Случаят Шарли“ или психология на агресията, в. Българска армия, бр. 2/16.012015, с.16-17

ебдо“ е един от вестниците, които препубликуват карикатурите, публикувани в „Юланд постен“. Това се случва на 8 февруари 2006г. Публикуват собствена заглавна страница със заглавие „Трудно е да бъдеш обичан от слабоумници“. 22 март 2007 г. е датата, когато вестникът е оправдан по обвинение в „расистки обиди“. На 2 ноември 2011 г. офисът на „Шарли ебдо“ в Париж е подпален след като прави публикация с Пророка Мохамед като „главен редактор“. Той е изобразен на заглавната страница, казвайки „100 камшика, ако не умрете от смях“. На 19 септември 2012 г. във вестника отново са публикувани рисунки на Пророка. Това е само година след палежа. Заглавната страница със заглавие „Недосегаемите 2“ показва Мохамед в инвалидна количка, казвайки „Не трябва да се подигравате“. Друга рисунка във вестника го изобразява гол. На 20 септември с.г. има протест около офиса на Шарли в Париж. Сайтът на вестника е атакуван. На 8 декември две мюсюлмански организации предприемат съдебна процедура срещу Шарли с обвинение, че инициира расова омраза. На 2 януари 2013 г. вестникът пуска специално издание в 65 страници, изобразяващо биография на Пророка.³³

Така се стига до събитията на 7 януари 2015 г. в 11:30, когато в редакцията на френския сатиричен вестник влизат двама въоръжени мъже. Първо убиват охраната на входа на сградата. След това се натъкват на един от художниците, който тъкмо напуска сградата. Те принуждават въпросната жената да ги отведе до офиса на Шарли и да въведе кода за сигурност, с който се отваря вратата. Д-р Жералд Киерзек, лекарят, който преглежда ранените и говори с оцелелите, казва, че въоръжените нахлуват по време на обедна среща, разделят мъжете от жените и извикват имената на служителите, които имат намерение да убият.³⁴ Убиват редактора Стефан Шарбоние – Шарб, още четирима карикатуристи, трима други служители на редакцията и гост, дошъл за срещата.³⁵ В 11:40 Лорент Легер, един от авторите в Шарли ебдо, успява да включи алармата. Той се намира в конферентната зала, когато нападателите започват да стрелят и успява да се обади. Казва на приятел „Обади се в полицията. Това е клане, кървава баня. Всички са мъртви.“ По-късно от Парижкия прокурорски офис потвърждават, че 10 служители на Шарли са застреляни. Роко Контенте от парижката полиция описва сцената в офиса като „кланица. Това е клане. Те са влезли тук, за да убият колкото може повече хора.“³⁶

Двамата мъже, идентифицирани по-късно като братята Саид и Шериф Куаши (*Kouachi*) са въоръжени с автомати Калашников. Според свидетели те крещат “Allahu akbar” – „Аллах е велик“, „Убихме Шарли ебдо“, „Пророкът е отмъстен“. Когато излизат от редакцията, оставяйки след себе си трупове попадат на засада от полицията, но успяват да се измъкнат. Двама свидетели твърдят, че нападателите се идентифицирали

³³<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11341599/Prophet-Muhammad-cartoons-controversy-timeline.html>

³⁴ <http://edition.cnn.com/2015/01/08/europe/charlie-hebdo-attack-timeline/>

³⁵ <http://www.bbc.com/news/world-europe-30708237>

³⁶ <http://www.theguardian.com/world/2015/jan/07/charlie-hebdo-shooting-paris-magazine-target-raid>

като членове на Ал-Кайда от Йемен.³⁷ Следва гонитба и престрелка из Париж, в която участват повече от 500 полицаи.

Преди да коментирам последвалите реакции сред обществото, политици и медии бих искала да разкажа една случка от злободневното ежедневие, която ми разказа един приятел. В квартална градинка срещу него има група момчета, близо до него група момичета. Дали просто, за да предизвикат внимание момичетата подхвърлят различни обидни закачки по другата група. Ответната реакция на момчетата не е словесна, а хвърляне на камъни по момичетата. Реакцията на моя познат съответно е съвсем нормална – казва им да спрат да хвърлят камъни. На това разбира се, като редица невъзпитани младежи в наши дни, те се озъбват и питат защо. За тяхна радост моят познат е уравновесен и разумен човек и не влиза в схватка с тях, а им обяснява спокойно просто да престанат. Но да се върнем на момичетата, дали с повече разум в главите, дали от уплаха, те си тръгват. Ако съпоставим тази история с „Шарли ебдо“ – момичетата са вестника, а момчетата нападателите. Има подстрекател и отвръщащ на „удара“. Не мисля, че в тази ситуация би могло да се определи кой е прав – то няма и прав. Защо им е на момичетата да се „реализират“ по описания начин? По принцип мъжкия пол е по-силният, по-агресивен пол. Но защо пък момчетата трябва да отвърнат с камъни – няма това е правилната реакция? В никакъв случай не е. А представете си, ако бяха уцелили някое от момичетата в главата...тогава какво. Агресията може да бъде предизвикана много лесно, понякога дори несъзнателно. Тя води до насилие, последствията от което понякога са пагубни.

Нека се върнем на „Шарли ебдо“ и нападателите на редакцията. Имаме няколко неоспорими факта – рисунки на Пророка, нападатели от ислямски произход и насилие. За да не оставям някакви съмнения, искам категорично да заявя, че нападението срещу редакцията на сатиричния вестник HE е и HE може да бъде определено като терористичен акт. Тук бих искала да припомня дефиницията за тероризъм, приета в Първа глава на настоящата разработка – *„Използването на насилие или заплахата от насилие срещу конкретно лице или неопределен брой анонимни лица, държавни институции или имущество с цел оказване на психологическо въздействие над широк кръг от обществото за постигането на определена политическа цел.“*

Насилието присъства неоспоримо, това е акт на агресия, поругаване на човешкия живот чрез убийство, потъпкване на законите. Политическа цел обаче не присъства. Целта на този акт на насилие не е смяна на правителство, не е принуждаване за взимане или възпиране от дадено решение, въздигане на определена персона на власт или др. Целта определям като отмъщение за поругаване на изповядваната религия и внушаване на страх сред обществото, а деянието – „явна проява на насилие и агресия“³⁸ с религиозна

³⁷<http://www.theguardian.com/world/live/2015/jan/07/charlie-hebdo-magazine-shooting-france-police-manhunt-suspects>

³⁸ Василев, М. „Случаят Шарли“ или психология на агресията, в. Българска армия, бр. 2/16.012015, с.16-17

мотивация.

Можем ли да определим случая Шарли като „сблъсък на цивилизациите“? Сблъсък тук има, но той не е между две цивилизации, а между две групи хора. Едната група – това са хората от вестника, които са решили по някаква причина да публикуват рисунки, потенциално провокиращи насилие. От друга страна е групата на нападателите, които извършват акт на насилие чрез нападението на редакцията на вестника. В никакъв случай тези групи не са съпоставим на цялата християнска и мюсюлманска цивилизации. Не можем, а и не бива да съотнасяме действията на едни хора към нацията, към която принадлежат, към цялата маса хора, изповядващи една и съща религия и да ги поставяме под общ знаменател.

Още при публикуването на рисунките от датския вестник „Юландс постен“ от Шарли обявяват, че ги препубликуват в знак на съпричастност към каузата и в подкрепа на това, че са против цензурирането и ограничаването на свободата на словото. Но много важно е да се разясни, дали рисунките, публикувани през януари 2015 г. наистина са израз на свободата на словото или имат някаква друга цел.

В член 20 на Международното споразумение за човешки и политически права (цитиран в първата част на тази глава) се упоменава, че подкрепа на расова или религиозна омраза, предизвикваща дискриминация, враждебност или насилие трябва да бъде забранена със закон. Във Франция няма закон, ограничаващ пресата, но при необходимост може да бъде заведено дело в съда. При случая Шарли братята Куаши са избрали да осъдят на смърт част от екипа на вестника, чрез акт на насилие. По никакъв начин действията им не могат да бъдат онеправдани независимо дали са на религиозна основа, дали са някаква мисия, поръчка или друго. Религията не бива да води до насилие.

От разтълкуването в Първа глава на тази разработка на Корана установих, че той е доста противоречив относно убийството, дали е позволено, дали може да бъде освободен от отговорност един вярващ, ако го извърши. Коранът забранява убийството: **„И не убивайте човек – това Аллах е възбранил, освен по право!“, (6:151), но го оправдава, когато е в услуга на религията. Религията на нападателите проповядва, те да действат в случай на обругаването ѝ. Забранено е Пророка да бъде изобразяван и именно това вбесява мюсюлманите. Не само, че редакторите на вестника пускат негово изображение, но то е осквернено. Асламбек Аслаханов пише, че по вина на телевизията „за обикновения човек думите „фанатизъм, „ислям“ и „тероризъм“ се сляха в едно цяло.“³⁹ Аз бих допълнила, че това е следствие не само на телевизията, а на медиите като цяло. В наши дни именно под въздействието на всичко, което се говори по телевизията, радиата и пише по вестниците и интернет голяма част от хората, когато чуят ислям правят асоциация директно с тероризъм. Това е следствие на непрестанни**

³⁹ Аслаханов, А. Еволюцията на световния тероризъм, С., Българо-руски информационен пул, 2004, с.79

коментари около терористични актове като този в САЩ, Мадрид, Лондон и редица други. Но не бива да забравяме, че не всички мюсюлмани са терористи и не всички терористи са мюсюлмани.

С цел изследване на подбудите на тази „война между двата свята“ както я нарича Джордж Фридман ще се спра на неговата книга „Взривоопасните точки на Европа“, официалното представяне на която е броедни дни след случаят Шарли. Една от главите в нея е посветена именно на отношенията между християнския и ислямския свят и по-точно на разделящата ги и свързваща Средиземноморска зона. Той определя този район като „началото на юдаизма и християнството и се превръща в център на исляма.“⁴⁰ През Средиземноморието ислямът нахлува в Европа и от тук започва християнската инвазия в ислямския свят. Християни и мюсюлмани са безмилостни врагове при битките си за контрол над Иберийския полуостров. Освен това обаче през XVI в. са съюзници, когато Османска Турция и Венеция се съюзават, за да контролират Средиземноморието. Отношенията между тези два свята могат да бъдат обобщени в едно изречение: „Рядко две религии могат да бъдат така обсебени една от друга и същевременно така противоречиви.“⁴¹

Според Фридман началото на тази криза е след Втората световна война, когато Европа губи своето влияние в Северна Африка и има нужда от евтина работна ръка. „Европейския апетит за евтина работна ръка и мюсюлманския апетит за работа се комбинираха, за да предизвикат грандиозно преселение“, пише той.⁴² Какво обаче се случва след като хиляди мюсюлмани се преселват в Европа, за да печелят пари? Постепенно в редица държави се оформят дори цели квартали пълни с преселници от мюсюлмански произход. Днес сме свидетели как в редица градове мюсюлманското население заема голям процент от пребиваващите там. И тук говорим за градове като Париж, Барселона, Брюксел, Франкфурт. Аз лично посетих Франкфурт тази година и мога да кажа, че почти не видях немско-говорящи. Населението е предимно от хора от мюсюлмански произход. Последниците от масовите преселения е, че Европа става пренаселена. Решението на европейците на този проблем е „налагането на мултикултурализма“.⁴³ Всъщност обаче това изобщо не решава проблема. Европа хем се опитва да приеме „новодошлите“ като част от населението, но същевременно те са чуждите, различните, с друга култура, религия и обичаи. Във „Взривоопасните точки на Европа“ Фридман сравнява мюсюлманите днес с преживяното от евреите по време на Втората световна война.

Новодошлите имигранти винаги са бедни. Те и за това имигрират, докато научат езика и обичаите на новия си дом, те са гетоизирани и отчуждени. Мръсната тайна на

⁴⁰ Фридман, Дж. Взривоопасните точки на Европа, София, НСМ Медиа, 2015, с.251

⁴¹ Friedman, G. A War Between Two Worlds; <https://www.stratfor.com/weekly/war-between-two-worlds>

⁴² Ibid.

⁴³ Фридман, Дж., Цит. Съч., с..256

мултикултурализма обаче е, че последствията му трябва да запазят мюсюлманската изолация. Намерението на мюсюлманите не е да стават европейци, дори и да биха могли. Те идват, за да правят пари, а не да стават французи. Повърхностната европейска следвоенна система доведе до ужасната случка в Париж⁴⁴ в началото на годината.

Тази пренаселеност на Европа и опитите и да овладее мултикултурализма водят до повишаване на напрежението, насилието, враждата между преселници и местни. Ставаме свидетели на сблъсък на мюсюлманите с модерността и нежеланието им да я приемат изцяло, тъй като много неща от модерния свят са в противовес на това, което проповядва тяхната религия. Свидетели сме също така на невъзможността на редица християни да разберат засиленото влияние на религията при мюсюлманите, нещо което в наши дни е все по-малко типично за християнския свят.

Карикатуристите на Шарли ебдо използват модерният стил на окарикатуряването, за да изобразят най-важния образ за мюсюлманите, те се подиграват с техните вярвания. Рисунките обаче са нищо повече от подтик към ответна реакция. Особено имайки предвид „Юландс постен“, бунтовете, които предизвиква, заплахите, които получават и опитите за покушение, няма как от Шарли ебдо да очакват, че всичко ще се размине тихо и спокойно. Камю е изключително прав, когато казва, че озлобеността винаги се обръща срещу носителя ѝ.⁴⁵ Така става и при случая с френския вестник – озлобеността на едни предизвиква озлобеността на други, при което първите поемат тежките последствия.

Има тенденция да се преувеличава при прегледа на отношенията между Западния свят в ислямската история и да се поставя фокус на конфликта при тези отношения. Това включва три основни теми: първата е нуждата на исляма да се конфронтира с други общества; втората – важността на разделение вътре в самия ислямски свят и трето – разнообразието от връзки между Исляма и Запада.⁴⁶

Преселвайки се в Европа, мюсюлманите се сблъскват с един нов свят, стават свидетели на нови традиции и обичаи, имат досег до хора от други религии и до един по-различен свят. Въпросът обаче е дали могат да се справят с живота в Западния свят.

Джейми Глазов твърди, че „ислямисти, които са вкусили изкушенията на западната свобода, се терзаят от особен проблем. Те обвиняват Америка и Запада, за мъчителната им вина, че са се изкушили от радостите на свободата; затова яростно нападат изкушителя.“⁴⁷ Те обвиняват Западния свят, че живее в противовес с това, което ислямът проповядва за правилно и че налагат и на мюсюлманите, живеещи тук да “съгрешават”. Това изостря тяхната агресивност и увеличава вероятността от акт на насилие. Поради простия факт, че е възприемана за абсолютна истина, вярата задължително става нетолерантна. Това

⁴⁴ Friedman, G. Op.Cit.

⁴⁵ Камю, А. Бунтующий человек. epub 2013, с. 7

⁴⁶ Black, J. The Western Encounter with Islam

⁴⁷ Глазов, Дж., Обединени в омразата, Флиртът на левицата с тиранията и терора“, С., Издателска къща МАК, 2011г., с.187

обяснява насилието, омразата, преследванията, обичайно придружаващи големите политически и религиозни революции, по-специално – Реформацията и Великата френска революция.⁴⁸ В случаят с френският сатиричен вестник, той застава срещу исляма и неговите последователи. Тъй като за мюсюлманите защитата на религията е върховна цел, те стават агресивни, ако някой я поругае. Фридман посочва, че Европа се превръща все повече в светски континент и хората по-рядко посещават църквата. Позовава се на социологически проучвания, които доказват безразличието на европейците към религията.⁴⁹ Именно от тук идва голяма разлика между християни и мюсюлмани. Религиозността на мюсюлманите е силна дотолкова, че да ги „противопостави ярко на светския характер на Европа.“⁵⁰

Поради ниското ниво на образование това противопоставяне понякога се изразява в насилие. Има достатъчно мюсюлмани, които споделят този плам да се застрашават животите на тези, които презират или на мюсюлмани, които отказват да се придържат към джихадистката идеология.⁵¹ Тук отново изниква аргумент защо не само случаят Шарли ебдо, но и редица други не могат да се определят като сблъсък на цивилизации, защото мюсюлмани не убиват само християни, а убиват и други мюсюлмани. Дори един от полицаите, убити по време на преследването на нападателите на редакцията е от мюсюлмански произход. Няма как да отличим тези, които ще убият от тези, които няма да го направят. Мюсюлманската общност може да е способна да направи тази разлика, но един 25-годишен европейски или американски полицай не може. Тъй като мюсюлманите не искат или не могат да се правят на полицаи, се намираме в състояние на война. Френският министър-председател Мануел Валс нарича това състояние „война на радикалния ислям“. Ако носеха униформи или някакви отличителни белези, радикалните ислямисти нямаше да са проблем. Според тази теория светът може или да приеме периодични атаки, или да гледа на цялата мюсюлманска общност като на потенциална заплаха до доказване на противното.⁵²

При своето изказване пред Конгреса на САЩ, Папата заявява, че „никоя религия не е имунизирана към лична заблуда или идеологически екстремизъм. Необходим е деликатен баланс за борба с насилието, извършено в името на религия, идеология или икономическа система, за да се спаси религиозната свобода, интелектуалната собственост и индивидуалната свобода“.

Случаят „Шарли ебдо“ става особено популярен и поради последвалите обществени реакции. По улиците има протести, социалните мрежи гръмват с надписа „Je suis Charlie“, в превод от френски – „Аз съм Шарли“. Редица популярни личности се

⁴⁸ Le Bon, G. La Révolution française et la Psychologie des Révolution., Op. cit., p.25

⁴⁹ Фридман, Дж.Цит. Съч, с.259

⁵⁰ Пак там

⁵¹ Friedman, G., Op. Cit.

⁵² Ibid.

включват в тази кампания, като също публикуват надписа. Целта е да се покаже съпричастност към жертвите на нападението, потърпевшите и техните семейства и подкрепа към тяхната кауза. Друга част от обществеността обаче се обявява под лозунга „Аз не съм Шарли“. Проучване на вестник „Журнал дьо Диманш“ показва, че повече от четири от десет французи считат, че „Шарли ебдо“ не е трябвало да публикува тези рисунки, защото те обиждат мюсюлманите. Резултатите показват, че 42% от отговорилите смятат рисунките за неприемливи, а 57% подкрепят публикацията на сатиричния вестник. Дори бившият президент на Франция, Никола Саркози, мисли, че вестникът е прекрочил границата.⁵³ Провокацията на „Шарли“ е нетолерантна спрямо изповядващите ислям. Разнообразието от вярвания, което формира тяхната толерантност, завършва като формира и тяхната слабост. По този начин „ние се изправяме пред нерешимия до момента психологически проблем: да разполагаме с вяра, която е едновременно и силна, и толерантна“.⁵⁴

Но до какво води тази нетолерантност всъщност? Един малък вестник, не чак толкова популярен в страната и по-малко популярен извън нейните предели успява само за един ден да стане световно известен. И ако преди определен кръг от хора са следели неговите броеве и са знаели за съществуването му, то днес може би девет от десет човека ще знаят за наличието на френския сатиричен вестник „Шарли ебдо“. Да си призная честно и аз не бях запозната със съществуването му преди събитията от 7 януари тази година и слогана „Аз съм Шарли“, който завладя социалните мрежи. Преди инцидента вестникът се отпечатва в 40-50 000 броя, а от първият брой, който излиза седмицата след „касапницата“ са отпечатани 5 милиона бройки.⁵⁵ На корицата му е изобразен отново Мохамед (както и на броя, предизвикал инцидента), който плаче и държи табела с надпис „Аз съм Шарли“, а над него заглавието е „Всичко е простено“ („Tout est pardonne“). Този брой на вестника предизвиква нови протести в страни от мюсюлманския свят. Корицата е нарисувана от карикатуриста Реналд Лузиер – Луз, който оцелява, защото закъснява за работа. Пред журналисти, Луз заявява, че това е тяхната заглавна страница, не това, което светът иска да направят, а това, което те искат. „Това не беше заглавната страница, която терористите искаха да направим, защото там няма терорист, има просто един плачещ мъж, един плачещ характер, това е Мохамед. Съжалявам, че отново го нарисовахме, но Мохамед, който нарисовахме е плачещ мъж все пак.“ – допълва той.⁵⁶

В интервю пред Вайс Нюз⁵⁷ Реналд Лузиер раказва за ужаса, който изживява в деня

⁵³ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11353689/Were-not-Charlie-France-divided-over-Charlie-Hebdo-Prophet-Mohammed-cartoons.html>

⁵⁴ Le Bon, G. La Révolution française et la Psychologie des Révolution. Op. Cit, p.43

⁵⁵ <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/charlie-hebdo-front-cover-live-france-scrambles-for-copies-of-magazine-as-controversy-rages-9976571.html>

⁵⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=OcIOsJbhLY>

⁵⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=ebL1oCy6tgY>

на своя рожден ден – деня на нападението на редакцията на „Шарли“. Несъмнено това да откриеш някои от приятелите и колегите си мъртви, оставя следа за цял живот. По време на интервюто Луз казва, че Париж не е подготвен за това. То се случва в Сирия, в Африка и на други места, но „не сме свикнали на този страх, този терор, но много хора са.“ На въпрос относно етическата отговорност, когато рисуваш, карикатуристът отговаря, че хуморът не убива никого. Нещо, което за съжаление е опровергано от разразилите се събития. Дори в отговор на силна провокация, отнемането на човешки живот е неппростимо деяние. Независимо от подбудите да публикуват тези рисунки обаче, няколко служители губят живота си. И макар свободата на словото да позволява да изразяваш всякакво мнение по всякакви въпроси, важно е как точно го правиш. Защото преди всичко ние сме хора, мислещи различно, живеещи различно, реагиращи по различен начин. Никой не може и не трябва да ни спира да изразяваме позициите си, но това, което можем да направим като разумни същества е да ги изразяваме по интелигентен и цивилизован начин, за да не накърняваме чувствата на другите и същевременно да отстояваме позициите си.

СП. „ПРОБЛЕМИ НА СИГУРНОСТТА И РЕФОРМА В СЕКТОРА ЗА
СИГУРНОСТ“

ISSN 1314-5754

Научен редактор д-р Милко Василев

Редактор: Илия Налбантов

Адрес за кореспонденция:

Ул. „Оборище“ № 37; ап. 6

София 1504

Електронен адрес: gcm.bulgaria@gmail.com

Сайт: http://www.gcmarshall.bg/index_bg.html

Блог: <https://gcmbulgaria.wordpress.com/>